

Prelaz preko Drine i borbe u Sandžaku

Pokret prema Kalinoviku i prelaz preko Drine

Dok je 3. krajiška brigada boravila oko Boračkog jezera, borci su se dobro odmorili. Pošto su je smjenile jedinice 7. brigade 7. banijske divizije, 3. krajiška je, 6. aprila, krenula preko Glavatičeva prema Drini²⁶³ i, poslije dvodnevnog marša, 7. aprila stigla u rejon Kalinovika. Brigadu je u Kalinoviku sačekao član Vrhovnog štaba Moša Pijade, koji je Komandi mjesta naredio da joj se izda jednodnevni obrok hrane i po pola porcije vina. Sutradan, poslije jednodnevnog marša, kada je stigla u Miljevinu, Brigadi je dodijeljen još jedan dnevni obrok hrane iz intendanture Vrhovnog štaba. Noć su borci mirno prespavali i dobro se odmorili, a ujutru i dobro nahranili. Narednog dana produžila je pokret i razmjestila se na lijevoj obali Kolunske rijeke u rejonu: Ribički vrh (tt 929) - Kotka (k. 1231) - Kremensko brdo (tt 1202), i odmah otpočela pripreme za prelaz preko Drine.

Sa 3. krajiškom stigli su i izliječeni borci, koji su pripadali 1. proleterskoj i 3. sandžačkoj brigadi.

U to vrijeme raspored jedinica u dolini Drine od Šćepan-Polja do Goražda bio je: 2. proleteraska divizija, 30. marta, pokušala je forsirati Drinu iz pokreta u rejonu Broda, ali nije uspjela.²⁶⁴ Prva proleteraska divizija do dolaska 3. krajiške brigade nalazila se na lijevoj obali Drine, u rejonu Ustikoline, i pripremala se za prelaz Drine. Štab 1. divizije predlagao je Vrhovnom štabu da se Drina forsira organizovano i jednovremeno na cijelom frontu,²⁶⁵ i da se ubrza pokret 3. krajiške; 7. krajiška brigada bila je raspoređena: jedan bataljon u rejonu Gradac (tt 909), na putu Foča - Miljevina, sa zadatkom obezbjeđenja artiljerijskog divizionu Vrhovnog štaba; jedan bataljon u rejonu Osanice na putu Ustikolina - Goražde, s tim što je zatvorio pravac od Goražda, a jedan bataljon zapadno od Ustikoline u rejonu s. Gavrić sa zadatkom da zatvori pravac od Jabuke. U rejon Ustikoline stigla je 9. aprila 1943. 6. istočno-bosanska brigada, koja je uz put kod Raževice zarobila jednog domobranskog oficira i 7 podoficira i grupa Majevičkih bataljona,²⁶⁶ od kojih je nekoliko dana kasnije formirana 1. majevička NOU brigada.

²⁶³ Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 34.

²⁶⁴ Zbornik, tom 2, knj. 8, br. dok. 220.

²⁶⁵ Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 2.

²⁶⁶ Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 48.

Druga dalmatinska brigada prebacila se 5/6. aprila 1943. preko Drine u rejonu s. Trbušće,²⁶⁷ a u naredna dva dana prebacile su se i ostale brigade ove divizije i zauzele Crni vrh i prodirale dalje prema Čelebiću.²⁶⁸

Štab 1. proleterske divizije izdao je 7. aprila u 11,20 časova naređenje štabovima brigada za prebacivanje preko Drine.²⁶⁹

Na odseku fronta 1. divizije, na desnoj obali Drine, položaje su posjeli i branili Sandžački četnici i dijelovi Drinskog četničkog korpusa u jačini 1.660 četnika.²⁷⁰ Desno i lijevo nalazile su se ostale četničke snage u jačini od oko 4.500 četnika.

Pošto je procijenila da su joj snage za odbranu Drine preslabe, četnička komanda tražila je pomoć od Italijana, koji su, takođe, nastojali da zaustave naše snage na Drini. Italijani su dovlučili rezerve iz dubine i posjedali položaje.²⁷¹ Još 1. aprila na Drinu je stigao bataljon »Intra« 3. alpskog puka divizije »Taurinense«, ojačan artiljerijom, i posjeo položaje na Krčinom brdu, a 6. aprila stigla je i glavnina puka u rejon Ifsar - Kapak.²⁷² Te snage ojačale su 10. aprila bataljon »Ehille«, koji je krajem aprila prebačen iz Nove Varoši u Pljevlja,²⁷³ a odavde u rejon Ifsara. Ukupan broj Italijana na odsjeku 1. divizije bio je preko 2.000 vojnika, sa divizionom brdskih topova i velikim brojem minobacača i mitraljeza. Cilj četnika i Italijana bio je da po svaku cijenu spriječe prelazak grupe divizija preko Drine. Vrhovni komandant četničkih snaga Draža Mihailović lično je naredio da se odbrana organizuje na samoj rijeci i po dubini, i da se na tim položajima pruži odsudna odbrana.²⁷⁴ U njegovom naređenju u vezi s tim stoji:

»Naši položaji su takovi da se lako mogu braniti protiv duplo jačeg neprijatelja«, a zatim je četničkim komandantima naredio: »Zapamtite, na desnu obalu boljševici ne smeju preći dok je i jedan vaš vojnik živ«. ²⁷⁵ Težište odbrane neprijatelj je organizovao u rejonu: Goli vrh (tt 1309) - Kapak (tt 1203) - Krčino brdo (tt 844) - Bojčino brdo (tt 798).

Uslovi za prelazak Drine pod borbom bili su vrlo teški.

Nadošla od otopljenog snijega i velikih kiša, Drina je bila brza, mutna i plahovita, a vodostaj visok i nije se mogla gaziti. Na desnoj obali, neposredno na rijeci, nalazio se neprijatelj. Kada su jedinice 1. proleterske brigade izbile na lijevu obalu Drine, nisu mogle pronaći ni jedan jedini čamac u Ustikolini i okolnim selima. Skela u Ustikolini bila je oštećena. Neprijatelj je otkrio naše namjere pa je italijanska artiljerija svakodnevno tukla eventualna mjesta prelaza i po borbenom poretku jedinica. Četnici su na obali rijeke izgradili drveno-zemljane bunkere i

²⁶⁷ Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 32.

²⁶⁸ Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 36.

²⁶⁹ Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 35.

²⁷⁰ Izvještaj Štaba Drinskog korpusa, AVII, fond četnička dokumentacija, k. 165, f. 4, br. dok. 20.

²⁷¹ Izvještaj italijanskog 6. korpusa, Zbornik, tom 4, knj. 11, br. dok. 131, str. 593.

²⁷² Izvještaj italijanskog 6. korpusa, Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 172, str. 376 i 197, str. 419.

²⁷³ Izvještaj italijanskog 6. korpusa, Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 212, str. 445.

²⁷⁴ Naređenje Draže Mihailovića, AVII, fond četnička dokumentacija, k. 2, f. 1, br. dok. 38.

²⁷⁵ Naređenje Draže Mihailovića, fond četnička dokumentacija, k. 161, f. 3, dok. 53 i k. 18, f. 6, br. dok. 4 i 6.

duboke rovove, a **itaüjanski** oaiacijun »umok«, wjc*«.^ oaiiv^ijvjiii » posjeo je Krčino brdo i rovove koje je još 1915. godine iskopala crnogorska vojska da bi spriječila prelaz austrijske vojske preko Drine, koje su Italijani preuredili za svoje uslove. Vrhovni štab je požurivao prelaz 1. proleterske divizije preko Drine da bi se neprijatelj što prije razbio i jedinice energičnije nastupile preko Sandžaka, posebno zato što su jedinice 2. proleterske već bile prešle Drinu.

Prva je otpočela s pripremama i prebacila se 1. proleterska brigada. Prvi pokušaj prelaska izvršen je 7. aprila, ali nije uspio. Stečena su dragocjena iskustva. Do kraja dana (7. aprila) na položaje su postavljena 2 protivtenkovska topa, 15 mitraljeza, 7 teških i 7 lakih minobacača i 50 puškomitraljeza.²⁷⁶ Uz velike napore, borci su u prvi sumrak donijeli 34 napravljena spiava na samu obalu. Od velikog broja prijavljenih, odabrano je 60 boraca dobrovoljaca.

»Tačno u 19 časova otisnuli su se preko rijeke u jednoj sandolini Vojo Kadijević, hrabri borac iz doline Neretve²⁷⁷ i puškomitraljezac Ante Raštegorac, a za njima dva spiava. Drinu su prekrili splavovi. Jednovremeno zagrmjela je vatra iz svih oruđa i oružja. Na četnike i Italijane ispaljeno je u prvim minutima na desetine hiljada metaka, 60 mina i 10 topovskih granata. Ječala je dolina Drine, a od vatre mitraljeza i puškomitraljeza osvjetljavana je njena lijeva obala.«^{21*}

Prva grupa dobrovoljaca uništila je četničke predstraže i zauzela mali mostobran prije nego što su četnici stigli na obalu iz s. Cvilina i Jošanice. Četnici su bili potpuno iznenađeni. Njihov pokušaj da likvidiraju mostobran nije uspio. Bili su prisiljeni na povlačenje. Za nepun čas zauzet je Cvilin.²⁷⁹ Grupa boraca koja je ranije bila određena, brzo je popravila skelu, zamjenila joj koturače i dotjerala je na lijevu obalu rijeke. Poslije toga prebacivanje je teklo mnogo brže. Italijani su brzo reagovali. Čim je počeo prelaz, otvorili su jaku vatru po mjestu prelaza, na lijevoj obali Drine. Jedna mina pogodila je skelu i ponovo je onesposobila. Grupa dobrovoljaca, koja se već bila prebacila, brzo se sredila i iz Cvilina krenula prema Krčinom brdu. Oko pola noći stigla je pred italijanske rovove na Krčinom brdu, iz kojih su dočekani snažnom mitraljeskom vatrom i bombama. Prvi napad na rovove nije uspio. U drugom napadu Italijani su istjerani iz rovova, ali su izvršili protivnapad i ponovo odbili dobrovoljce. U isto vrijeme grupu dobrovoljaca napala je četnička Sandžačka brigada s lijevog boka, da bi ih nabacila na Drinu. Do tog vremena na mjesto događaja stigao je komandant 1. bataljona 1. proleterske Savo Burić,²⁸⁰ preuzeo komandu, odbio protivnapad četnika i prisilio ih na povlačenje. U izvještaju italijanskog 6. korpusa stoji da se do toga vremena prebacilo preko Drine 1.500 partizana.²⁸¹

Grupa boraca prebačena je u pozadinu neprijatelja i ponovo je izvršen napad na Krčino brdo, s fronta i iz pozadine. Neprijatelj je kapitulirao. Krčino brdo i Kapak bili su 8. aprila u 4 časa u rukama

²⁷⁶ Miloš Vuksanović: *Prva proleterska brigada*; napomena 115, str. 201.

²⁷⁷ Vojo Kadijević je poginuo 24. maja na Zlatnom boru.

²⁷⁸ Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade, AVII, k. 707, f. 1, br. dok. 48.

²⁷⁹ Izvještaj Štaba 1. proleterske divizije, Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 48, str. 125.

²⁸⁰ Savo Burić, general-pukovnik JNA, narodni heroj, umro 16. jula 1963. u Beogradu.

²⁸¹ Izvještaj italijanskog 6. korpusa, Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 207, str. 436.

Prebacivanje jedinica 1. proleterske divizije preko Drine kod Ustikoline početkom aprila 1943. (snimak iz foto arhive Vojnog muzeja u Beogradu)

dobrovoljaca. Rovovi su bili prekriveni poginulim italijanskim vojnicima, među kojima je bio i komandant italijanskog bataljona »Intra«. Do 5 časova skela je bila ponovo popravljena. Otpočelo je ubrzano prebacivanje. Talijani su bili sve slabiji. Do 12 časova prebacila se cijela 1. proleterska brigada preko Drine.²⁸²

Položaji na Kapku i Krčinom brdu poslužili su kao osnova za proširivanje mostobrana. Rovovi su pretvoreni u jake položaje za odbranu mostobrana, koji je trebalo braniti po svaku cijenu do pristizanja naših jačih snaga. Neprijatelj je na Kapku ostavio mnogo poginulih i veliku količinu ratne opreme. Komandant bataljona »Fenestelle«, koji je sa svojim bataljonom branio Kapak, u toku borbe bio se izgubio i javio se svojoj komandi nakon 4 dana.²⁸³

Pošto se 9. aprila prebacila 1. proleterska, otpočelo je prebacivanje 3. krajiške brigade. Prvi se prebacio 1. bataljon, zatim 2, pa 4. i, na kraju, u 24 časa 9. aprila 3. bataljon. Poslije prebacivanja raspored bataljona 3. krajiške brigade bio je: 1. bataljon prikupio se u s. Budelj, a 10. aprila prebacio se u s. Slatinu; 2. bataljon prikupio se u s. Skobalji, a 4. na prostoriju s. Baždari. Oko 10 časova, 10. aprila uspostavljeni su kontakti sa neprijateljem, koji je držao položaj na Raskršću, Banjači i Golom vrhu, i povezali se sa bataljonima 1. proleterske brigade. Treći

²⁸² Izvještaj Štaba 1. proleterske brigade, AVII, k. 707, f. 1, br. dok. 48.

²⁸³ Izvještaj Štaba italijanskog 6. korpusa, Zbornik, tom 3, knj. 5, br. dok. 145, str. 312.

uatajzun, tun se pieuaciu picivu i/nnv-, p^uuuuu je juivxei i au Kraja dana izbio na prostoriju s. Slatina - Han Soha i uspostavio vezu sa 2. proleterskom brigadom 2. divizije.

Druga proleterska divizija ovladala je 10. aprila do 12,30 časova prostorom između Drine, Tare i Čehotine i djelom Foče.²⁸⁴ Svoju 2. proletersku brigadu prebacila je preko Čehotine prema putu Foča - Slatina.

Zadatak 1. proleterske divizije bio je da likvidira dobro utvrđenog neprijatelja u rejonu: Vršeljak (k. 1133) - Hunka (k. 1239) - Goli vrh (tt. 1309), a potom da prodire grebenom preko Ifsara, zauzme Čajniče i preseče put Pljevlja - Čajniče i Goražde - Čajniče.

Štab 1. proleterske divizije izdao je u 12.30 časova 10. aprila zadatak za opšti napad. Treća krajiška brigada dobila je zadatak da desnim obuhvatom s juga, u sadejstvu sa 1. proleterskom brigadom razbije neprijatelja u pomenutom rejonu, gdje su mu bile grupisane glavne snage, a zatim da produži napad preko Ifsara prema Čajniču.²⁸⁵ Dijelom snaga da obezbjedi desni bok i drži čvrstu vezu sa jedinicama 2. proleterske. Prva proleterska brigada dobila je zadatak da napadne neprijatelja sa sjeveroistoka sa težištem na Goli vrh. Sedmoj krajiškoj dat je zadatak da se prebaci na desnu obalu Drine, dok je 6. istočnobosanska preuzela zaštitu mjesta prelaza i obezbjeđivala prelaz pozadinskih dijelova preko Drine u rejonu Ustikoline.

Opšti napad otpočeo je 10. aprila u 11,10 časova. Na utvrđeni rejon neprijatelja Goli vrh, Raskršće, Hunku i Banjaču iz sastava 3. krajiške brigade napadali su 2. i 4. bataljon, a iz sastava 1. proleterske 4. i 6. bataljon, dok je njen 3. bataljon zakasnio. Bataljoni 3. krajiške brigade dobili su zadatak da likvidiraju neprijateljevo uporište u rejonu: Raskršće - Banjača - Hunka, presjeku odstupnicu neprijatelju i sadejstvuju bataljonima 1. proleterske u napadu na Goli vrh, koji je bio jako utvrđen. Na desnom krilu napadao je 2. bataljon, a lijevo od njega 4. sa težištem na Goli vrh. Na desnom krilu 2. bataljona napadala je 2. četa, u sredini 3, a na lijevom krilu 1. četa. Ovaj bataljon otpočeo je napad oko 19 časova 11. aprila da bi olakšao napad bataljona s fronta i presekao odstupnicu neprijatelju. Položaje pred 2. bataljonom u rejonu Raskršće - Banjača - Hunka, branili su četnici. Poslije kratkotrajne, ali vrlo žestoke borbe, u prvom snažnom jurišu četnici su razbijeni i bataljon je zauzeo Raskršće i Banjaču. Vreme je bilo hladno, noć tamna, šuma gusta, a teren težak i pokriven maglom, što je otežavalo orijentaciju. Borci su bili mokri, umorni, prozeblili i gladni, ali raspoloženi za borbu.

Na lijevom krilu, posebno kod 1. čete 2. bataljona, prema Golom vrhu koji su branili Italijani, borba je bila vrlo žestoka i, što je vreme više odmicalo, borba je bila sve žešća. Borba kod 1. čete vođena je na vrlo bliskom odstojanju - prsa u prsa, a bombe su eksplodirale u »rafalima«. Italijani su se vrlo uporno branili. I pored nekoliko uzastopnih juriša, neprijatelj se održao do svanuća 12. aprila. Četvrti bataljon 3. krajiške i bataljoni 1. proleterske povukli su se na polazne položaje, a

²⁸⁴ Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 56.

²⁸⁵ Naredenje Štaba 1. divizije, Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 56, str. 141.

2. bataljon 3. krajiške, s obzirom na situaciju u kojoj se našao, produžio je borbu.

Položaje u rejonu Goli vrh branila je glavnina 3. alpskog puka i dijelovi bataljona »Intra« i »Fenestelle«, koji je pristigao iz Čajniča, a koji su, inače, bili razbijeni na Krčinom brdu i Kapku.

Razbijanjem četnika noću 10/11. aprila 1943. u rejonu Raskršće - Banjača, lijevi bok i pozadina Italijana ostali su nezaštićeni. Da bi otklonio opasnost, neprijatelj je ubacio u borbu svoju rezervu - dijelove 4. alpskog puka i bataljon »Ehille«, koji su se nalazili u rejonu Ifsara, i napao 2. bataljon 3. krajiške s leđa pa se on našao u vrlo teškoj situaciji.

Pošto nije izdržao posljednji juriš, neprijatelj je iz rejona Goli vrh krenuo u proboj prema Ifsaru u susret rezervi koju je ubacio u borbu. Situacija kod 2. bataljona 3. krajiške još više se pogoršavala. Borbeni poredak bataljona bio je razdvojen na dva dijela. U ogorčenoj borbi prsa u prsa, ubijen je i ranjen veliki broj neprijateljevih vojnika, mazgi i konja, natovarenih teškim naoružanjem, ali i u 2. bataljonu, pored ostalih, poginuli su komandiri 1. i 2. čete Dragija Đumić i Dane Grubor, a ranjeni politički komesari četa Boško Kerkez i Tomo Tanjga. Razdvojen na dva dijela, jedan deo 2. bataljon našao se u okruženju višestruko jačeg neprijatelja. Sticajem okolnosti svi članovi štaba bataljona našli su se u Štabu Brigade. Komandu nad dijelom bataljona u okruženju preuzeli su Milan Skakić, politički komesar 2. čete i Pepa Rodić, komandir 3. čete. Nikada do tog vremena ni jedna jedinica 3. krajiške nije se našla u tako teškoj situaciji. Trebalo je brzo odlučivati i energično djelovati.

Italijani su se od Golog vrha prema Ifsaru povlačili neorganizovano u talasima, na odstojanju 200-300 metara, u namjeri da se što prije probiju prema Čajniču. Međutim, energičnim dejstvom, na komandu »juriš«, borci 2. bataljona, sručili su se na Italijane. Borbom prsa u prsa osvojili su dio grebena kojim su se Italijani povlačili. Poslije kratkog predaha uslijedio bi drugi juriš na naredni talas Italijana, i tako redom. Kriza još nije bila prošla. Nailazili su novi talasi Italijana. U jednog malog broja boraca došlo je i do psihičke krize. Bataljon se postavio bočno u odnosu na pravac povlačenja Italijana, za kratko prestao s jurišima i sradio se.

Bataljoni 1. proleterske brigade i 4. bataljon 3. krajiške, pošto su ovladali Golim vrhom i Raskršćem, gonili su neprijatelja prema Ifsaru. Do tog vremena 2. bataljon 3. krajiške postavio se na pogodnu kosu bočno u odnosu na pravac povlačenja Italijana. U posljednjem jurišu sručio se na zaštitnicu neprijatelja i nanio mu osjetne gubitke. U borbi su se naročito istakli puškomitraljesci Miladin Zorić Garača i Savo Grahovac. Neprijatelj se u velikom neredu povlačio preko Ifsara za Čajniče. Ostavio je velike količine opreme, naoružanja i komoru. Na kosi od Golog vrha do Ifsara nalazila se razbijena italijanska vojska. Na putu koji vodi padinama grebena i oko njega, ležali su mrtvi i ranjeni vojnici, ubijeni konji i mazge, sa tovarom i bez njega, topovi zaglavljani u blato, razbacano naoružanje, sanduci municije i druga oprema.

Na bojnom polju neprijatelj je ostavio preko 150 poginulih i ranjenih,²⁸⁶ 9 brdskih topova, veći broj puškomitraljeza, 2 teška minobacača,

²⁸⁶ Izvještaj italijanskog 6. korpusa, Zbornik, tom 4, knj. 12, br. dok. 244, str. 466.

8 radio-stanica, 27.000 metaka, 1.700 éebadi, oko 20 mula, naoružanje i drugu ratnu opremu.²⁸⁷ Plijen su pokupili 6. bataljon 1. proleterske i 4. bataljon 3. krajiške, koji su bili za to zaduženi.

Pod pritiskom 1. proleterske i 3. krajiške brigade, glavnina italijanskih snaga povukla se preko Čajniča za Pljevlja, a četnici u pravcu s. Zaborak. Prije nego što je napustio Čajniče, neprijatelj je zapalio sve magacine i objekte podesne za odbranu.²⁸⁸

Dok su 2. i 4. bataljon 3. krajiške i bataljoni 1. proleterske brigade vodili borbu za utvrđeni rejon neprijatelja Vršeljak (k. 1137) - Raskršće (k. 1221) - Banjača (k. 1337) - Hunka (k. 1229) i Goli vrh (tt. 1309), dotle se 1. bataljon nalazio na pravcu Slatina i čistio teren od četnika, a samo slabim snagama dejstvovao bočno prema Ifsaru. Treći bataljon se nalazio prema Han Soha i održavao vezu sa 2. proleterskom i obezbjeđivao desni bok Brigade.

Drina je savladana, neprijatelj potučen, a jedinice 1. proleterske divizije gonile su ga prema Čajniču. Četvrti bataljon i dijelovi 3. bataljona 3. krajiške brigade ušli su u Čajniče 12. aprila u 19,45 časova bez borbe. Malo kasnije stigle su i jedinice 1. proleterske brigade. Potom su jedinice 3. krajiške zauzele ovaj raspored: 1. bataljon u rejonu s. Ponikve; 2. u Metaljci, 3. u s. Trbojevići i Karovići, a 4. u s. Hadžovina i Đerekare. Zadatak 3. krajiške brigade bio je da čisti teren oko Zaborka i prema Limu od razbijenih četnika, i drži čvrstu vezu desno sa 7. krajiškom, a lijevo sa 1. proleterskom brigadom. Prva proleterska brigada posjela je položaje: Gradina - s. Miljeno - s. Bezujno i zatvorila pravac prema Goraždu, a 7. krajiška u rejonu Kovač planine i zatvorila pravac prema Pljevljima.

U naredna 3 dana jedinice 3. brigade su se sređivale i odmarale, dok je 1. proleterska odbila vrlo jak pritisak neprijatelja s pravca Goražda, koji je pokušao da povrati Čajniče. Narod Čajniča i okolnih sela dobro je dočekao partizanske borce. Jedne večeri u Čajniču je održana kulturno-prosvjetna priredba, na kojoj su učestvovali predstavnici iz svih bataljona i hor 4. bataljona. Zahvaljujući činjenici da su zarobljene velike količine prehrambenih artikala, ishrana boraca bila je dobra. Održani su i zajednički sastanci na nivou komandi četa, štabova bataljona i u Štabu Brigade, na kojima su analizirani rezultati prethodnih borbi, istaknuti pozitivni primjeri i ukazano na propuste pojedinih jedinica i pojedinaca. Postavljeni su i zadaci za naredni period i istaknuta potreba stvaranja još čvršće vojničke discipline i podizanja moralno-političkog stanja Brigade na još veći stepen.

Borbe u Sandžaku

Poslije poraza na Drini, četnici su se pod zaštitom Italijana povukli u tri grupe u unutrašnjost Sandžaka. Prva i najjača grupa prikupila se u rejonu Vikoč - Čelebić - Popov Do - Meljak. Druga je odstupila preko Kovač planine i Boljanića prema Pljevljima, a treća preko Čajniča

²⁸⁷ Izvještaj Štaba 1. proleterske divizije, AVII, k. 707, f. 1, br. dok. 48. AVII, kutija 707, dok. 11/7.

²⁸⁸ Izvještaj Štaba italijanskog 6. korpusa, Zbornik, tom 3, knj. 5, br. dok. 146, str. 314.

i Zaborka prema Limu. Zadatak naših jedinica bio je uništiti razbijene četničke grupe, povratiti povjerenje naroda u Sandžaku u narodnooslobodilački pokret, uspostaviti narodnooslobodilačku vlast i politički djelovati u narodu.

U toku dana, 15. aprila, 1. bataljon prebačen je u rejon Zaborka, a narednog dana zarobio je 32 četnika. Zapljenio je 30 pušaka i jedan teški mitraljez. Treća krajiška krenula je 17. aprila prema Čehotini sa zadatkom da sa 7. krajiškom i 3. sandžačkom brigadom razbije četnike. Već u prvom sudaru kod sela Kovačevića u pokretu prema Vikoču, 2. bataljon je ubio 6, ranio 8 i zarobio 44 četnika, dok se 6 četnika utopilo u pokušaju da preplivaju Čehotinu.

Bataljoni su se sutradan u rejonu Vikoča prebacili na lijevu obalu Čehotine. Treći i 4. bataljon zauzeli su s. Tvrđaci i uspostavili vezu sa 7. krajiškom brigadom, koja je gonila četnike prema Popovu Dolu i Meljaku, dok su 1. i 2. bataljon zadržani u rezervi. Četnici su odstupili u paničnom bjegstvu. Goneći četnike, Brigada je 20. aprila u ranim časovima izbila u rejon Popov Do, gdje je zanoćila i dobro se nahranila i odmorila. Pomjerila se 21. aprila prema Pljevljima i posjela položaje na liniji: s. Kruševo - Kraljičino brdo (k. 1084) - s. Gornja Brvenica. Desno od nje, na položajima Korijen - Potpeće, položaje je posjela 3. sandžačka brigada, dok se 1. proleterska nalazila u rejonu Metaljka - Čajniče i zatvarala pravac od Goražda. Italijani i četnici, u jačini od oko 1000 vojnika napali su 23. aprila desno krilo 3. krajiške, i lijevo krilo 3. sandžačke brigade duž puta Pljevlja - Đurđevića Tara da bi ih razbili i odbacili što dalje od Pljevalja. Poslije dvočasovne borbe, neprijatelj je razbijen i u paničnom bjegstvu odstupio u Pljevlja. Goneći neprijatelja, bataljoni 3. krajiške izbili su na samu ivicu grada, gdje su zadržani znažnom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom. Zajedno s Italijanima, u Pljevlja su odstupili i četnici. Naš cilj nije bio osvajanje Pljevalja. Poslije borbe, jedinice Brigade zauzele su ovaj raspored: 2. bataljon u s. Potpeći, 1. bataljon s. Hoćevina, Donja Glisnica; 3. bataljon s. Boljanići, Jakubov Grob, a 4. u rejonu Metaljka - Zaborak.

Sve do 8. maja Brigada je uz neznatna pomjeranja i popravku položaja ostala na istoj prostoriji, progonila razbijene grupe četnika oko Gradca, Metaljke, Popova Dola i Zaborka, i vršila demonstrativne napade na garnizon u Pljevljima. Pod komandom Štaba 3. brigade nalazila se i jedna baterija topova iz sastava artiljerijskog divizionu 1. proleterske divizije, koja je povremeno gađala neprijatelja na spoljnjem pojasu odbrane i kasarne u gradu. Noću između 5. i 6. maja iz Brigade je pobjegao borac Svetko Ljiljak i odnio puškomitraljez »šarac«. To je na borce njegovog bataljona ostavilo vrlo mučan utisak.

Za vrijeme od 24. aprila do 8. maja, dok je Brigada držala položaje prema Pljevljima, jedinice su se sređivale, borci dobro odmorili i nahranili. Organizovana je i vrlo intenzivno izvođena vojnička i politička nastava i kulturno-zabavni rad. Organizovano je gađanje najboljih strijelaca iz 3. krajiške brigade, kojim je rukovodio najbolji strelac 1. proleterske divizije Nemanja Marković.

Održani su i sastanci komunista u svim osnovnim ćelijama. Naročita pažnja posvećena je političkom radu sa narodom. Zapaženo je da

su jednogodišnje odsustvo naših snaga na ovom terenu i vrlo aktivna propaganda Italijana i četnika imali znatnog uticaja na raspoloženje naroda u ovom kraju. U selima su ostali samo stari ljudi, žene i nejak a djeca, s kojima je vrlo intenzivno rađeno naročito prvih dana. Pokazalo se da je četničko-italijanska propaganda kratkog daha. Narod se brzo uvjerio da borci Narodnooslobodilačke vojske i komunisti nisu »koljačič«, »pljačkaši«, »beskućnici«, i »raspikuće« kako ih je neprijatelj nazivao.

Nakon dva do tri dana narod se počeo vraćati svojim kućama. Mnogi od njih sprijateljili su se sa Krajišnicima, govorili im o četničkim zlodjelima i perfidnoj politici okupatora. U nekim selima kao što su B o l j a n i č i, G l i s n i c a i J a k u b o v G r o b i druga, porodice su se natjecale ko će od njih bolje da nahrani i ugosti naše borce, u čemu se posebno isticala omladina.

Tih dana u jedinice Brigade stupilo je nekoliko novih boraca-omladinaca. U političkom radu i prikupljanju podataka o neprijatelju, komandama jedinica pružili su veliku pomoć i pojedini omladinci i politički aktivisti koji su se, i pored četničkog terora, uspjeli održati na ovom terenu. U većini sela organizovani su seoski narodnooslobodilački odbori.

Poslije razbijanja četnika na pravcu Popov Do - Meljak i izbijanja u rejon Kosanice, 7. krajiška prebacila se na lijevu obalu r. Tare i stavljena pod komandu Štaba 2. proleterske divizije, te orijentisana prema Žabljaku i jezerima.²⁸⁹ U toku 29. i 30. aprila 6. istočnobosanska brigada, pošto je prešla na desnu obalu Drine i izbila u rejon Čajniče - Metaljka, smjenila je 1. proletersku brigadu i zatvorila pravac prema Goraždu. Prva proleterska divizija, po unaprijed utvrđenom planu, krenula je pravcem: Čajniče - Kovač planina - Jabuka - Šahovići - Ravna Reka.²⁹⁰ U sedmodnevnom pokretu, u sadejstvu sa 3. sandžačkom brigadom, razbila je Drinski i Romanijski četnički korpus i Bjelopoljsku i Čajničku brigadu, i dva jurišna bataljona iz Vasojevića i Golijanske brigade iz Srbije,²⁹¹ i izbila na lijevu obalu Lima, u rejonu Bijelog Polja.

Pošto su je 8/9. maja smjenile jedinice 3. dalmatinske, 3. krajiška brigada je krenula pravcem: Kosanica - s. Krupice - s. Barice i, na kraju drugog dana marša, izbila na lijevu obalu Lepešnice i Lima na odsjeku od s. Siga do Brodarevine, i povezala se lijevo sa 1. proleterskom, a desno sa 7. krajiškom koja se nalazila na lijevoj obali Tare u rejonu Sinjajevine. Zadatak Brigade bio je²⁹² da poslije izbijanja na pomenutu liniju, zauzme most na Limu u Ribarevini (s. Kisilica), prekine vezu Berane - Bijelo Polje i obezbjedi se desno od Mojkovca i planine Bjelasice.

Zamisao Vrhovnog štaba u to vrijeme bila je da po ranije utvrđenom planu, poslije zauzimanja mostobrana na Limu u rejonu Bijelo Polje - Brodarevo, 1. proleterska divizija prodire dalje prema istoku.

Čim je 3. brigada izbila na Lim, bataljoni su zauzeli ovaj raspored: na lijevom krilu 4. bataljon - na položaju s. Slatina - Kom (k. 1247) -

²⁸⁹ Zbornik, tom 2, knj. 9, br. dok. 103.

²⁹⁰ Zbornik, tom 2, knj. 9, br. dok. 137.

²⁹¹ Žarko Vidović, Zbornik sjećanja *Treća sandžačka brigada*.

²⁹² Zbornik, tom 4, knj. 13, br. dok. 34.

s. Siga; 2. bataljon: s. Lepenac (k. 1018); 3. bataljon, pošto je zauzeo Slijepac—most, posjeo je položaje Mušin Krš - s. Crnjonica i porušio telefonsku liniju Berane - Bijelo Polje, a 1. bataljon Osoje - s. Cerovo i porušio veze između Ribarevine i Bijelog Polja. Odmah je postavljeno borbeno obezbjeđenje prema Mojkovcu, Brodarevu i Bijelom Polju. Jednovremeno, organizovano je i prikupljanje podataka o rasporedu neprijateljevih snaga. Temeljite pripreme za zauzimanje mosta na Limu vršene su 11. maja. Utvrđeno je da je rejon raskrsnice puteva oko mosta jako utvrđen. Neposredno oko mosta nalazili su se betonski bunker, minska polja i bodljikava žica, a ispred toga na spoljnjem pojasu odbrane drveno-zemljani bunker i postavljena protivpešadijska minska polja. Napad na most izvršila je jedna četa 1. bataljona i jedna četa 2. bataljona. Napad je počeo u 21 čas. Do 23 časa likvidirane su sve otporne tačke na lijevoj obali Lepešnice i Lima. Most je branjen vrlo snažnom mitraljeskom, minobacačkom i artiljerijskom vatrom i ručnim bombama. Pokušaj grupe boraca da pod zaštitom puškomitraljeza pređe most, nije uspio. Poginuo je jedan borac, a ranjene su 3 drugarice. Poslije toga čete su se povukle na polazne položaje. Toga dana neprijatelj je jednom motorizovanom kolonom iz Prijepolja stigao sjeverno od Bijelog Polja u namjeri da odbaci jedinice 1. proleterske i 3. krajiške brigade i otvori put Bijelo Polje - Berane, ali je odbijen uz velike gubitke.

Narednog dana neprijatelj je u jačini od oko 150 Nijemaca i 3 tenka iz rejon Ribarevina izvršio napad na 3. bataljon u namjeri da ga odbaci i zauzme Slijepač Most. Poslije kratkotrajne borbe neprijatelj je odbijen i jedinice bataljona ostale su na prvobitnim položajima. Do 15. maja stanje na frontu bilo je relativno mirno.